

Den økonomiske situasjon

*Foredrag av direktør Knut Getz Wold
på Norges Banks representantskapsmøte
21. februar 1980*

Innledning

1979 ble et godt år for norsk økonomi. Vi kom et langt stykke på vei med løsningen av flere sentrale problemer i økonomi og økonomisk politikk.

Pris- og lønnsstoppen førte til en betydelig reduksjon av inflasjonsraten. Det var sterkt ønskelig på grunn av de alvorlige misforhold som en høy prisstigning skaper i den indre økonomi.

Samtidig fikk vi en markert – og sterkt påkrevd – bedring av konkurransevnen overfor utlandet. Den gjorde seg gjeldende over nesten hele spektret av tradisjonelle utførselsvarer og førte til økte markedsandeler. Også på importsiden gav bedringen i konkurransevnen utslag. Oppgangen i de internasjonale energiprisene bedret den relative konkurransesituasjonen for norske energikrevende industriprodukter ytterligere. Det store driftsunderskottet overfor utlandet ble sterkt redusert.

Også en relativt tilfredsstillende vekst i internasjonal økonomi virket med i denne positive utviklingen. Men veksttempoet falt av utover året. Nå er det en vanlig erfaring at slike forandringer slår igjennom i norsk økonomi med et betydelig etterslep i tid. Det gjelder både i oppgangs- og nedgangskonjunkturer og henger bl.a. sammen med utstrakt bruk av langsiktige kontrakter både for norske utførselsvarer og -tjenester. Slik også denne gang. Derfor har vi merket tilbakeslaget i mellomfolkelig økonomi relativt sent. Men de mørke utsiktene for 1980 og den store usikkerheten om utviklingen i internasjonal økonomi, også de

følgende årene, stiller nå norsk økonomi overfor store utfordringer.

Usikkerhetens økonomi

1970-årene brakte en rekke store nye problemer inn i verdensøkonomien og i de enkelte lands indre økonomiske forhold og politikk. Mye tyder i dag på at disse problemene vil bli med oss inn i 1980-årene og endog forsterkes. De setter også sitt preg på utsiktene for det mellomfolkelige økonomiske samarbeid.

Størst er kanskje de problemene som henger sammen med selve *usikkerheten* – økonomisk og politisk. I hele etterkrigstiden fram til 1970 kunne en stort sett bygge på forutsetningen om gode vekst-rater, svake konjunkturtilbakeslag, lav prisstigning, stabile valutaforhold og avvikling av handelshindringer.

Slik er det ikke lenger. Inflasjonen kom opp på et vesentlig høyere nivå enn tidligere alt før den sterke oljeprisøkningen i 1973–74. Det hang mye sammen med den meget sterke høykonjunkturen i 1973 – den kraftigste i etterkrigstiden. Oljeprisøkningen rammet en økonomi som var overbelastet på forhånd. Men mye tyder også på at selve samfunnsstrukturen i industrilandene har forandret seg på en måte som stimulerer til prisstigning.

De fleste land møtte denne situasjonen med sterkt restriktive pengepolitiske tiltak, noe som gjorde tilbakeslaget desto kraftigere.

Senere i 1970-årene var veksten svak, og arbeidsløsheten steg til rekordhøyder i de

fleste land. Stor usikkerhet på valutamar-
kedene virket med. I en situasjon med
samtidig høy inflasjon og stor arbeidsløshet
reagerte de fleste land med å fastholde en
meget restriktiv økonomisk politikk. Den
stanset imidlertid ikke inflasjonen. Her står
vi overfor et nytt grunnproblem i moderne
økonomi: Utformingen av en inntektspoli-
tikk basert på samarbeid mellom stats-
myndighetene og partene på arbeidsmar-
kedet byr på store økonomiske og politiske
vansker og tar i alle fall lang tid.

Mot slutten av 1970-tallet var imidlertid
forholdene i verdensøkonomien vesentlig
bedret med en god vekstrate i 1978 og inn i
1979. Den nye energikrisen som fjoråret
brakte, har på nytt aksentuert vekst- og
inflasjonsproblemene. Enda viktigere: Den
har vist hvor avhengige industrilandene er
av oljetilførselene og hvor stor risikoen er
for at forsyningene kan komme i fare av
politiske grunner. At dette forholdet nå
setter dype spor etter seg i størrelsen og
retningen av investeringene i utbygging av
næringslivet, synes klart.

Ett lyspunkt må noteres: I 1978 la to
viktige industriland, Tyskland og Japan, om
sin økonomiske politikk i ekspansiv retning
etter sterk anmodning fra internasjonale
samarbeidsorganisasjoner og trass i sine
egne store betenkeligheter. Resultatene ble
meget positive for verdensøkonomien. Men
oljekrisen og sterkere inflasjon i fjor har
endret situasjonen og ført til restriktive
tiltak særlig i pengepolitikken også i disse
to landene.

Den internasjonale økonomi

Med det er vi over i det aktuelle internasio-
nale økonomiske bildet. Det er dystert nok.
OECD regnet like før årsskiftet med at
vekstraten i området under ett, som nå tre
år i trekk har ligget mellom 3 og 4%, vil falle
ned til 1%. Etter oljeprisøkingene omkring
årsskiftet regner en nå med enda lavere tall,

knappt 1/2%. Arbeidsløsheten ventes å stige
fra nær 17 millioner før årsskiftet til over
20 millioner ved slutten av dette året.

Nå må det likevel understrekes at tallene
er sterkt påvirket av de særlig dystre
utsiktene i Sambandsstatene, der et direkte
fall i bruttonasjonalproduktet på omkring
1% kan ventes, og i Storbritannia, der
nedgangen er beregnet til vel 2%.

Dersom det skulle lykkes de amerikanske
myndighetene å bremse den uvanlig høye
inflasjonsraten noe, kan det vel være at
iallfall en viss lemping av den særdeles
restriktive kredittpolitikken vil finne sted.
Og det er interessant å notere at de
kvartalsvise vekstratene fremdeles er posi-
tive til forskjell fra prognosene. President-
valget trekker vel også i mer ekspansiv lei.
Det samme gjør økte forsvarsutgifter.

Blant de store landene leder Japan med
vel 4% vekst i år. For Tyskland venter
OECD en vekst på 2%. Tyske myndigheter
og forskningsinstitutter regner med noe
høyere tall. Men disse to store landene
spiller altså ikke lenger en så positiv rolle
som de gjorde i 1978-79.

Blant de små landene er Finland og
Norge de to eneste som med over 4% antatt
vekst ligger i toppgruppen, der ellers bare
Japan befinner seg.

Det er karakteristisk for situasjonen at
alle land – også de økonomisk sterke med
lav inflasjon og høye betalingsoverskott –
nå fører en restriktiv økonomisk politikk.
En slik situasjon er meget uheldig for
verdensøkonomien.

Bakgrunnen er selvsagt framfor alt infla-
sjonsfrykten. Etter den siste oljeprisøkin-
gen venter OECD en gjennomsnittlig infla-
sjonsrate på nærmere 10%. Det betyr en
fordobling av prisnivået i løpet av syv år.
De indre fordelingsvirkningene av en slik
prisstigning er så vilkårlige og tilfeldige at
de skaper en alvorlig påkjenning på hele
samfunnsstrukturen i de moderne industri-
land. I USA hevder endog professor Wal-
lich, medlem av Federal Reserve Board, at

inflasjonen trekker landet inn i en slags økonomisk borgerkrig.

Er det nominelle rentenivået tilstrekkelig høyt, kan realrenten likevel bli positiv. I løpet av det siste året har diskonto- og renteforhøyelser foregått på løpende bånd i de aller fleste land.

Det meget høye rentenivået og enda mer den stramme pengepolitikken som det er ledd i, vil ytterligere dempe den svake veksten i verdensøkonomien. En generell deflasjonspolitik er en irrasjonell og kostbar måte å møte oljeprisøkningen på. Mer hensiktsmessig er en politikk med hovedvekt på tiltak som påvirker forbruk og produksjon av energi, og der prispolitikk, skatter og subsidier naturlig inngår.

De svake vekstutsiktene påvirker selvsagt også utsiktene for verdenshandelen. OECD regnet før den aller siste oljeprisøkningen med 2% stigning i volumet av importen i 1980 mot nesten 8% i fjor. Det gir lite oppmuntrende perspektiver også for storparten av norsk utførsel.

De enorme internasjonale betalingsproblemene er økt ytterligere. En regner nå med at OPEC-landenes overskott i år vil bli av størrelsesorden 100 milliarder dollar. Noen anslag er enda høyere. Nesten 3/4 av det motsvarende underskottet vil falle på de utviklingslandene som ikke produserer olje.

Ser vi tilbake på utviklingen etter 1973–74, har det internasjonale kapitalmarkedet og banksystemet vist en imponerende stor tilpasningsevne når det gjelder å finansiere de store underskottene. Selvsagt gjelder det i første rekke for de industri-landene som har hatt store underskott, blant dem Norge. Det har vært et låntaker-nes marked, selv om rentestigningen nå tar til å endre dette. Positivt er også at to store underskottsland som USA og Storbritannia nå er i ferd med å komme over på overskottsbasis, mens de tidligere store overskottslandene Tyskland og Japan nå har store driftsunderskott. De har stor evne

til å bære det, og noen land må jo akseptere motstykket til OPEC's veldige overskott.

Men igjen er situasjonen meget vanskeligere for u-landene. Etter stor gjeldsøkning gjennom flere år er det oppstått usikkerhet om kredittverdigheten for flere av disse landene. Her ligger sentrale problemer for det mellomfolkelige økonomiske samarbeidet i årene framover.

Forholdet mellom hovedvalutaene har det siste året vært preget av relativt god stabilitet. Det kan synes overraskende på bakgrunn av den store politiske og økonomiske uro og de påkjenningene den har skapt på internasjonal økonomi. Blant årsakene er større vilje i de store landene til å hjelpe til med å stabilisere valutakursene gjennom omfattende intervensjoner fra sentralbankenes side, og det europeiske valuta-samarbeidet gjennom EMS. Bedre balanse mellom økonomien i USA, Tyskland og Japan spiller også inn.

Vekst i norsk økonomi

Den positive utviklingen i norsk økonomi i fjor kom til uttrykk ved at veksten i bruttonasjonalproduktet med 3,7% ble atskillig høyere enn nasjonalbudsjettet opprinnelig regnet med. Utenom sjøfart og oljevirkosomhet ble tallet 2%. Men her er grunn til å spørre hvor meningsfylt det egentlig er å tale om bruttonasjonalproduktet utenom disse to viktige næringene. Også oljevirkosomheten er nå blitt en integrert del av norsk økonomi.

Veksten var omtrent den samme som gjennomsnittet for de europeiske OECD-landene. Men den var litt lavere enn de 4 1/2% Norge nådde i gjennomsnitt for den siste 10-årsperioden.

For 1980 regner både nasjonalbudsjettet og OECD med en vekst i det norske bruttonasjonalprodukt på vel 4%, noe som i betydelig grad må tilskrives vekst i oljesektoren. En slik oppgang vil altså i tilfelle

være langt høyere enn tallet for hele OECD på knapt 1/2%.

Den disponible realinntekt for Norge er anslått å øke med omkring 6% på grunn av bedre bytteforhold både som følge av høyere priser på olje og gass og på energikrevende industriprodukter.

Men selvsagt er det i år uvanlig stor usikkerhet på grunn av den internasjonale konjunktursituasjonen og de tilbakevirkninger den kan komme til å få i Norge.

Ser en spesielt på industriproduksjonen, tok den seg en del opp utover sommeren og høsten i fjor, men utviklingen snudde i november, og i vinter har produksjonsnivået flatet ut. De utekoncurrerende industrigrener har vist den mest markerte bevegelse. At oppgangen her har flatet ut, er nok mest et kapasitetsproblem. I en rekke viktige bransjer har det ikke vært mulig å produsere mer med den tilgjengelige kapasitet. Det er nettopp i en del slike bransjer nyinvesteringer er i gang. Selv med en svakere internasjonal konjunktur har elektrometallurgisk og elektrokjemisk industri klare konkurransemessige fordeler. Også treforedlingsindustrien har hittill hatt gode markedsforhold.

Utviklingen i de industribransjene som produserer for hjemmemarkedet, var lenge svakere. Men her kan det være grunn til å vente en viss bedring. Privatforbruket steg med 1/2% i fjor etter en nedgang året før, og en oppgang på 2% er i vente i år. Hvis konkurranseevnen fortsatt bedres, kan salget av norske konsumvarer ventes å stige sterkere enn gjennomsnittet. Et særlig trekk er at strukturen i etterspørselen til forbruksformål nå gradvis forskyves fra varer til tjenester.

Investeringsvirksomheten i tradisjonell industri lå lavt i 1979 med en volumnedgang på bortimot 20%. Men mot slutten av året inntrådte et markert omslag, og nasjonalbudsjettet regner med en oppgang på hele 15% i år. Dette er i så fall en meget positiv utvikling. Den svake investerings-

etterspørselen de to siste årene har vært et negativt trekk i norsk økonomi. Omslaget vil hjelpe til å holde industriproduksjonen oppe, slik at en øking på 2–3% skulle være i sikte. Likevel er det fremdeles mye å ta igjen på dette området.

Arbeidsmarkedet er fortsatt meget stramt med rekordmessig lave arbeidsløshetstall, i januar 1,6% mot 2% på samme tid året før. Det hindrer likevel ikke at det er flere lokale arbeidsløshetslommer, samtidig med at det i flere bransjer og yrker er mangel på arbeidskraft.

Det er for øvrig en internasjonal erfaring selv i land med høy total arbeidsløshet at det samtidig er stor mangel på faglært arbeidskraft, f.eks. i bygge- og anleggsvirksomhet, maskinindustri, transport osv. Slike problemer kan bare løses ved høyere mobilitet på arbeidsmarkedet. I Norge er det videre en avgjørende forutsetning at den relative kostnadsutviklingen fortsatt bedres. Overgang til virksomhet med høyere produktivitet er også den beste løsning på lavlønsproblemene.

Større geografisk mobilitet kan imidlertid lett komme i konflikt med distriktpolitiske målsettinger. Her vil den geografiske differensiering av avgifter og skatter kunne være et viktig virkemiddel.

Konkurranseevne. Pris- og kostnadsutvikling

Pris- og inntektsstoppen med den sterke støtte den fikk av partene på arbeidsmarkedet og i samfunnslivet ellers, har vært meget vellykket. Den gjorde det mulig i vesentlig grad å rette opp skadevirkningene av lønnsekspløsjonen ved det forbundsvise oppgjøret i 1974 og den sterke stigningen i de følgende årene. Men ennå står mye igjen. For å beholde de fordelene som er oppnådd, og få til en ytterligere bedring, er det avgjørende at det lykkes å komme fram til et moderat lønnsoppgjør til våren.

Et slikt lønnsoppgjør vil være av sentral betydning for at det skal lykkes å bevare den fulle sysselsettingen, en rimelig prisstabilitet og en tilfredsstillende utenriksøkonomi. Myndighetene har derfor en sterk interesse i å kunne øve innflytelse på lønnsoppgjørene og lønnsutviklingen. På den andre siden bør de være villige til å godta at organisasjonene i arbeids- og næringslivet vil ha et ord med i laget når det gjelder inntektsutviklingen på de ulike områder og en rekke spørsmål i finanspolitikken og sosialpolitikken, næringspolitikken og distriktspolitikken. Vi står her overfor det største problemet ikke bare i vårt, men i alle moderne industrilands økonomiske politikk. En meget jevn inntektsfordeling her i Norge målt med internasjonale mål og solidariske samfunnsforhold i det hele burde gi oss gode sjanser for å lykkes.

Både timefortjenesten og konsumprisene i Norge steg i fjor med noe under 5%. Det var mindre enn halvparten av gjennomsnittet for OECD-landene. For i år regner OECD med en øking på ca. 6 1/2% både i timefortjenesten og konsumprisene i Norge mot omkring 10% i gjennomsnitt for OECD-landene. Det ville i tilfelle bety en viss ytterligere – og sterkt påkrevd – bedring av konkurranseevnen.

Norsk industris konkurranseevne, målt ved relative kostnader pr. produsert enhet, bedret seg med om lag 5% i 1978 og vel 6% i fjor. Dette er resultatet av en moderat kostnadsutvikling, bedret produktivitet og valutakursutviklingen. Dersom det lykkes å få til det moderate lønnsoppgjøret en tar sikte på, burde en ytterligere bedring på 4 à 5% være i sikte i år. Likevel vil de relative lønnskostnader pr. produsert enhet i norsk industri ligge vel 12% høyere enn i 1970 og ca. 5% høyere enn i 1973.

Når kostnadene regnes pr. produsert enhet, slår den svake gjennomsnittlige produktivitetens utviklingen i Norge sterkt ut. Den skyldes igjen at visse deler av industri-

en, særlig hjemmemarkedsindustri og verkstedsindustri, har svak kapasitetsutnyttning og holder på arbeidskraft som ikke er fullt sysselsatt. Offentlige støttetiltak har virket med til dette. I land der bedriftene straks sier opp arbeidere som ikke trengs i produksjonen, blir produktivitetens utviklingen tilsynelatende bedre, men den reelle forskjell er ikke tilsvarende stor. Det er her av interesse å notere at Statistisk Sentralbyrås konjunkturbarometerundersøkelser viser at et betydelig antall foretak med ledig kapasitet opplyser at full kapasitetsutnyttning ikke ville kreve flere sysselsatte. De har altså store produktivetsreserver. OECD peker i sin nye årsoversikt for Norge på at det ikke er noen tegn til reduksjon i virkningene av tekniske framsteg i industrien. Det heter videre at "Svikten i produktivitetens utviklingen synes altså i stor utstrekning potensielt å kunne gjenvinnes om en går ut fra at aktivitet og kapitalintensitet kommer opp igjen på sitt tidligere nivå."

En bør derfor også se direkte på utviklingen i industriens relative arbeidskostnader justert for endringer i effektive valutakurser. Målt på denne måten lå de relative kostnadene i fjor vel 5% høyere enn i 1970, og i år vil tallet ventelig komme ned på 2%. Vårt kostnadsproblem er altså nå vesentlig et produktivetsproblem.

Viktige bransjer med sterk produktivitetens utvikling og høy kapasitetsutnyttning har det siste året hatt en klar bedring av lønnsomheten. Det gjelder store deler av tradisjonell eksportindustri og enkelte bedrifter i skjermet industri. De bransjene som har den svakeste produktivitetens utviklingen, er stort sett også de som har dårligst lønnsomhet. For flere av disse bransjene kan det nok spørres om produksjonen vil nå opp igjen til kapasitetsgrensen. Særlig vanskelig kan stillingen bli for bedrifter som konkurrerer med industriprodukter fra u-land.

Vi er altså kommet et godt stykke på vei når det gjelder å rette opp den sterke

forverringen i Norges relative kostnads-situasjon som foregikk i årene 1974-77. Men ennå står atskillig igjen. Det er av vital betydning å konsolidere de gode resultatene fra perioden med pris- og lønnsstopp og hindre ny utglidning i vårens inntektsoppgjør.

OECD uttrykker dette slik: "Etter to år med liten eller ingen vekst i disponibel realinntekt er lønnspresset trolig temmelig sterkt. Men den svake veksten i de to siste årene bør snarere ses som en nødvendig korreksjon av de store tilleggene i den foregående perioden enn som påskudd til en betydelig vekst i år. Spillerommet for høyere reallønninger og andre personlige inntekter synes i realiteten å være begrenset. Som nevnt har norsk næringslivs konkurranseevne og lønnsomhet bedret seg i løpet av de siste to årene. Men tilgjengelige indikatorer tyder på at bedringen bare har rettet opp en del av den tidligere forverring. Ytterligere bedringer synes derfor påkrevet både for å stimulere investeringene i næringslivet og for å opprettholde en forsvarlig betalingsbalanse."

Utenrikshandel og betalingsbalanse

Bedringen i Norges relative kostnader i fjor skyldes både pris- og lønnsutviklingen og de fordelene Norges utførsel av energikrevende produkter fikk som følge av oljeprisøkningen. Samtidig steg utførselen av olje og gass både i mengde og pris.

Oppgangen i verdenskonjunkturerne i den første delen av året stimulerte også norsk utførsel. På grunn av den store rolle langsiktige kontrakter spiller for hovedvarene, var det først mot slutten av året at slakere tendenser gjorde seg særlig gjeldende.

Samtidig bremset kredittpolitikken og fortsatt høy personlig sparing lenge etterspørselen etter innførselsvarer. Etter hvert tok imidlertid importen seg sterkt opp,

mye på grunn av at lagrene ble bygd opp igjen.

I alt steg utførselsverdien av såkalte tradisjonelle varer i fjor med over 24% eller 8 milliarder kroner. Utførselen av olje og gass økte også med 8 milliarder kroner. Innførselsverdien av tradisjonelle varer steg med 18% eller 10 milliarder kroner.

Volumveksten for tradisjonelle eksportvarer ble vel 8%. Bedret konkurranseevne bidrog til at Norge vant markedsandeler gjennom storparten av året. Men mot slutten av året var det ikke lenger tilstrekkelig produksjonskapasitet til ytterligere framgang. I år vil utsiktene i høy grad avhenge av den internasjonale konjunktursituasjonen. Energikrevende eksportvarer må likevel ventes å klare seg bra. Noe mer usikre er utsiktene for treforedlingsprodukter, der konjunktursituasjonen og etterspørselsforholdene i USA erfaringsmessig er av avgjørende betydning for markedsforholdene.

Volumveksten for innførselen var noe mindre, nemlig ca. 7%. Men innførselen viste stigende tendens mot slutten av året, særlig på grunn av økt import av konsumvarer og innsatsvarer. Innførselen i januar i år viste stor oppgang. Den sterke veksten i investeringene vil ventelig trekke med seg tiltakende innførsel av investeringsvarer i tiden framover.

Prisene på tradisjonelle eksportvarer steg med om lag 15%. Prisene på innførselsvarer steg atskillig mindre, slik at bytteforholdet bedret seg med om lag 5%, den første bedringen på flere år.

Skipsfarten har hatt en klar øking i inntjeningsnivået, men høyere bunkerspriser spiste opp mye av den sterke oppgangen i bruttofraktene. Nettofraktene ble om lag 9 milliarder kroner eller 1 milliard kroner mer enn året før. Fordi verdensflåten er betydelig redusert de siste årene, synes utsiktene for i år heller gode. Likevel er det et svakt trekk at den norske handelsflåtens andel av verdensflåten ble redusert

under nedgangen. Dette vil ventelig endre seg i tiden framover.

Totalresultatet ble en nedgang i driftsunderskottet på betalingsbalansen fra 11 til 5 1/2 milliarder. Men den store utenlandsgjelden — netto omkring 105 milliarder kroner — krever nå meget store rentebetalinger. Underskottet på rente- og stønadsbalansen i år er kalkulert til 14 milliarder kroner mot 11 i fjor. Oppgangen i det internasjonale rentenivået vil etter hvert som lån forfaller og må fornyes, føre til sterk øking av disse utgiftene. Bl.a. av denne grunn må det være en sentral oppgave for norsk økonomisk politikk å sikre at stigende inntekter fra olje- og gasseksporten blir brukt til gjeldsnedbetaling. Salderingsproposisjonens anslag på utførsel av råolje og naturgass på 34 milliarder kroner mot 24 i fjor vil etter de siste oljeprisøkningene ventelig bli klart overskredet. Det må derfor være grunn til å vente driftsoverskott på betalingsbalansen i år. En slik utvikling gir muligheter for å begynne gjeldsnedbetalingen.

Norges kredittverdighet er fortsatt meget god og de internasjonale lånemarkeder lette. Men rentenivået er blitt meget høyt — 11–12% for langsiktige dollarlån. Det betyr en ikke ubetydelig positiv realrente. Det må være fornuftig å bruke økende oljeinntekter til å nedbetale denne gjelden og lette denne rentebyrden istedenfor å bygge vår økonomi i enda større grad på oljeinntektene, og ta den omstilling og nedbygging av konkurranseutsatte bransjer som i tilfelle ville bli følgen.

Sparing. Finanspolitikk

Norge har i hele etterkrigstiden hatt en høy investeringsrate og finansiert storparten av den gjennom en høy sparing i forhold til disponibel inntekt. En vesentlig del av denne høye sparingen foregikk på statens hånd og tok form av store overskott på

statsregnskapet. En liten del av de høye nettorealinvesteringene ble dekket av kapitalimport.

På grunn av de store investeringene i oljevirkosomhet steg nettoinvesteringene i 1970-årene fram til 1976 og 1977. Men samtidig økte både det private og det offentlige forbruket sterkt i forhold til disponibel inntekt. Fra 1970 til i fjor steg Norges disponible realinntekt med 34%. Men forbruket steg atskillig mer, nemlig med 43%. Det ble derfor en sterk nedgang i spareratene.

Spareraten, dvs. den delen av Norges disponible inntekt som ikke nyttes til forbruk, lå i første halvdel av 1970-årene på vel 15% og nådde en topp i 1974 med 17%. Etter 1975 kom en sterk nedgang til 8% i 1977. Men senere har det vært oppgang til bortimot 12% i fjor, og foreløpige beregninger for i år tyder på vel 13%. Vi er altså i ferd med å komme tilbake til den internasjonalt høye spareraten Norges tradisjonelt har hatt. Men ennå står noe igjen. En ytterligere oppgang må være et rimelig mål på bakgrunn av den økingen i disponibel nasjonalinntekt som særlig skyldes økende oljeinntekter, og den lave spareraten og høye gjeldsøkingen til utlandet som vi har hatt de siste årene.

Den delen av nettorealinvesteringene som dekkes av landets egen sparing, lå på hele 97% i 1972, men sank så drastisk helt ned til 32% i 1977. Også her har det senere vært markert oppgang til 73% i fjor. Og i år skulle det være mulig å komme opp til eller over 100% og dermed redusere nettogjelden til utlandet. Mens spareraten er økt, er volumet av de høye nettorealinvesteringene redusert, og begge deler virker med til dette resultatet.

Den offentlige sparingen viste nedgang i perioden til og med 1978. Også den private sparingen falt sterkt, men snudde markert oppover det året. I fjor viste både offentlig og privat sparing oppgang. I den private sektoren var det en sterk vekst i sparingen i

de "tradisjonelle" deler av næringslivet. Men disse bedriftene hadde betydelig "negativ sparing", eller tap av egenkapital, i årene 1976–78 og har ennå mye igjen å rette opp. Den personlige sparingen falt tilbake til et mer normalt nivå i fjor etter de rekordmessig høye tallene året før.

Det mest karakteristiske trekk ved norsk økonomisk politikk fra 1974 av er den sterke svekkelsen av *finanspolitikken*. Både offentlig forbruk og investeringer og overføringer har steget langt sterkere enn inntektene. I årene til og med 1974 hadde staten et overskott før lånetransaksjoner. Så fikk den et økende underskott, som i 1978 nådde 8,2 milliarder kroner. I fjor ble underskottet redusert til 7,2, og i år ventes 3,4 milliarder kroner.

Statens samlede finansieringsbehov omfatter også statens lånetransaksjoner direkte og med statsbankene. Dette finansieringsbehovet regnet netto økte fra under 4 milliarder kroner i 1974 til ca. 16 milliarder kroner både i 1978 og 1979. I år ventes et netto lånebehov på 11 milliarder kroner.

Dette tallet er likevel svært høyt, særlig sett på bakgrunn av en anslått øking i innbetalte skatter og avgifter på petroleumsutvinning fra 6,3 milliarder kroner i fjor til 11,7 milliarder i år. Det trengs større tilbakeholdenhet med offentlige utgiftsøkinger i år og de nærmeste årene framover.

Kredittpolitikken

Den svake finanspolitikken de siste årene har lagt økende byrder på kredittpolitikken. Når staten låner fra Norges Bank eller fra utlandet, tilføres publikum større likviditet, som igjen skaper større innskottsvekst i banksystemet. Annerledes stiller saken seg om staten låner i markedet. Men dette har hittil ikke vært mulig i Norge, der en ikke har hatt noe egentlig obligasjonsmarked. Isteden har bankene og andre

finansinstitusjoner gjennom plasseringsplikten blitt pålagt å kjøpe obligasjoner. Samtidig har en gjennom bruk av primærreservekrav og øvrige kredittpolitiske virkemidler tatt sikte på å trekke inn likviditet og begrense bankenes utlånsevne.

Veksten i publikums likviditet har de senere månedene vært stor med en oppgang i 1979 på hele 13–14%. Selv om det er meningsforskjell om hvor stor vekt en skal legge på denne indikator, er dette klart for høyt.

Selv en meget stram kredittpolitikk kan ikke fullt ut rette opp skadevirkningene av en for svak finanspolitikk. Kredittpolitikken vil bl.a. lett få uheldige allokeringsevninger og kan komme til å ramme viktige investeringer, mens finanspolitikken stimulerer konsumet sterkest. Men når nå finanspolitikken er fastlagt, må en søke å begrense skadevirkningene så langt råd er. Det krever en stram kredittpolitikk.

Utlånsveksten i bankene, særlig forretningsbankene, ble mer moderat mot slutten av fjoråret, men ble likevel høyere enn forutsatt i kredittopplegget for året under ett. Måltallet for i år er bare økt svakt til vel 6 milliarder kroner for forretnings- og sparebankene til sammen. Det betyr at bare 56% av bankenes beregnede innskottsvekst kan nyttes til utlån. Resten må bindes i form av pliktige primærlikvider, markedspapirer eller statsobligasjoner.

Det ble nødvendig etter hvert å stramme til reservebestemmelsene utover fjoråret. Periodevis har bankene isteden kunnet plassere i Norges Banks markedspapirer, som har gitt høyere rente enn de statskasserveksler primærreservene normalt plasseres i. De automatiske lånemuligheter i Norges Bank er for tiden suspendert. For å kunne oppta såkalte B-lån må bankene oppfylle bestemte vilkår når det gjelder å begrense sine utlån.

I desember ble bankene i Sør-Norge pålagt å plassere 60% av økingen i forvaltningskapitalen i obligasjoner inntil behold-

ningen av disse når 30% av totale aktiva. I januar i år ble primærreservekravet for sør-norske forretningsbanker og sparebanker satt til henholdsvis 6% og 10%.

Den høye plasseringsplikten ville ha belastet bankenes inntektsmuligheter sterkt med det rentenivået som rådde tidligere. Obligasjonsrenten var også ute av takt med rentenivået ellers. I slutten av november ble derfor obligasjonsrenten økt med 2% til 9 1/2% for fem års statsobligasjoner og 10% for mer langsiktige. Norges Bank hevet samtidig diskontoen med 2% til 9%. Dermed var det tatt et nytt avgjørende skritt i retning av en markedsorientert rentepolitikk i Norge.

Det første store steg i denne retning ble tatt i slutten av 1977, da renteforståelsen mellom bankene og myndighetene ble opphevet. Bankenes utlåns- og innlånsrenter ble deretter i alt vesentlig resultatet av en fri rentedannelse inntil pris- og inntektsstoppen satte et tak på utlånsrentene.

Men ett viktig unntak var det fortsatt. Obligasjonsrenten stod ikke i forhold til de andre rentesatsene, men ble holdt på et meget lavt nivå: 7 1/2% for fem års statsobligasjoner. Derfor fantes det ingen frivillige kjøpere av obligasjoner. Hele avsetningen har vært basert på bruk av plasseringsplikten. Norge er i en særstilling blant de utviklede land fordi en ikke har noe fungerende obligasjonsmarked.

Men med det store steget som nå er tatt, står det ikke lenger så mye igjen. Vi er neppe langt fra en realistisk markedsrente. Og her er det av stor betydning at renteutvalget enstemmig har foreslått at vi skal få et effektivt obligasjonsmarked også i Norge.

Det vil i så fall bety at staten og andre låntakere kan oppta lån på de vilkår som til enhver tid råer i markedet. Og det vil bli mulig for Norges Bank å drive markedsoperasjoner, som er et sentralt kredittpolitisk virkemiddel i de aller fleste land. Er likviditeten for rommelig, kan den redu-

seres ved salg av obligasjoner i markedet. Er den for knapp, kan Norges Bank tilføre likviditet ved kjøp av obligasjoner.

Det er naturlig at renteøkningen reiser motforestillinger hos låntakerne. Men de undersøkelser som er gjort, viser at virkningene på inntekts- og formuesfordelingen må kunne karakteriseres som positive. Nettopp sparene representerer gjennomsnittlig lavere inntektsgrupper og høyere aldersklasser enn låntakerne. Realrenten er fortsatt lav eller endog negativ om en også tar omsyn til skatteforholdene.

Enkelte land har gjennomført en ordning med salg av skattefrie obligasjoner til publikum. Renten kan i så fall settes lavere, men slik at den iallfall dekker prisstigningen, så en får en liten positiv realrente. En slik ordning bør overveies også her.

Renteutvalgets tilråding om styring av renten i bankene basert på en overvåking der obligasjonsrenten nyttes som rettesnor, er et rasjonelt forslag. Men det forutsetter at det så snart som mulig tas skritt for å få et fritt og effektivt fungerende obligasjonsmarked. Her er grunnlaget nå lagt, og myndighetene og bankene bør samarbeide om å få dette gjennomført.

Den sterke økingen i statsbankenes tilsagnsrammer og de ekstremt gunstige rente- og avdragsvilkår som gjaldt, var en av de viktigste årsakene til de store problemer på det norske kredittmarkedet i siste halvdel av 1970-årene. Finansieringen har dels skjedd ved at statsbankene har lagt ut obligasjoner og dels ved at de har fått sine midler direkte fra statskassen. De lavt forrentete obligasjoner er så blitt overtatt av kredittinstitusjonene ved bruk av kredittlovens bestemmelser om plasseringsplikt.

Formålet med oppbyggingen av statsbanksystemet og de obligasjonsutstedende spesialinstituttene var særlig å sikre en kredittkanalisering til bestemte formål eller grupper som ellers kunne ha vansker med å få kreditt. Opprinnelig var det ikke hen-

sikten at låntakerne i statsbankene skulle få lån på spesielt rimelige vilkår jevnført med andre låntakere. Etter hvert utviklet det seg imidlertid en betydelig forskjell i denne retning. Den økende grad av oppdeling av kredittmarkedet i "båser" sammen med meget gunstige lånevilkår i statsbankene gir grunn til å dra i tvil om lånene alltid går til de samfunnsmessig mest lønnsomme prosjekter. Virkningen på inntekts- og formuesfordelingen er høyst usikker. En stor subsidiert kreditttilførsel har negativ effekt på den personlige sparing. Erfaringene viser også at de gunstige lånevilkår innebærer stor etterspørsel etter lån fra statsbankene. Det blir meget vanskelig å gjennomføre den rasjonering som et slikt system forutsetter.

En viktig side ved de gunstige lånevilkårene i statsbankene har vært den lange avdragsperioden. Nye utlån har økt sterkt, dels ved en reell opptrapping av utlånsveksten og dels ved inflasjonsvirkningen. Avdragene har bare økt langsomt, slik at statsbankenes selvfinansiering er svært liten. Behovet for finansiering fra statskassen sammen med det store underskottet på statsbudsjettet har ført til at den samlede likviditetstilførselen fra staten har blitt for stor. Det er neppe tvil om at en her finner en vesentlig grunn til økt inflasjonstakt og store underskott i utenriksøkonomien.

For å få kontroll med kreditteksponeringen gjennom statsbankene kan en for det første fastlegge at en betydelig del av utlånene skal gis til forretningsmessige vilkår, dvs. slike som samsvarer med finansieringskostnadene i et fritt obligasjonsmarked. Det var jo også prinsippet som ble lagt til grunn for de første statsbankene som ble opprettet. På den måten kan en utnytte statsbankenes store erfaring og effektive administrasjonsapparat uten samtidig å skape store kredittpolitiske og fordelingspolitiske problemer.

Men en må regne med at en betydelig del av statsbankenes utlån fortsatt vil foregå til vilkår som avviker fra markedet. I slike tilfelle bør det klart defineres hvilke betingelser som må oppfylles for å få kreditt på slike særlig gunstige vilkår. En klar prioritering er nødvendig. Subsidieringen bør helst komme fram ved at rentestøtaden bevilges over statsbudsjettet.

Den enighet som ble oppnådd i fjor om at finansieringen av 6.000 boliger overføres fra statsbankene til forretnings- og sparebankene, var et første skritt i en omlegging. Hevingen av renten på statsbankenes utlån og økingen av avdragsbetalingene på eldre lån i statens boligbanker var også nødvendige tiltak. Forretnings- og sparebankene har medvirket positivt både ved gjennomføringen av konsumlånbegrensningen og ved omleggingen av boligfinansieringen.

Kredittinstitusjonenes utlånsrenter er fortsatt regulert, nå i henhold til prisforskriftene. Det er antakelig vanskelig å unngå å ha en regulering i en overgangstid inntil forholdene i økonomien blir mer avklart. Det er imidlertid ikke hensiktsmessig å ha en slik binding særlig lenge.

Samtidig bør en være klar over at problemene i kredittpolitikken i lengden bare kan løses dersom det lykkes å få til en effektiv reduksjon av inflasjonsraten. En viktig grunn til dette er at prisstigningen skaper ny kredittverdighet for fast eiendom. Det gjelder både for boliger og slike typer av langsiktige investeringer i industri og annen næringsvirksomhet som er anvendelige gjennom lengre tid.

Erfaringene fra flere land viser at det ikke er mulig å hindre at den økte kredittsikkerhet før eller senere nyttes som grunnlag for økte kreditter. Hvis kredittinstitusjonene gjennom sine avdragsregler søker å hindre dette, vil kreditten søke andre veier, f.eks. gjennom private pantelån eller på annet vis.

Valutapolitikken

De internasjonale valutaforhold har det siste året vært, og er fremdeles, relativt rolige. Viljen til å stabilisere valutakursene gjennom intervensjoner fra de store sentralbankenes side er økt.

Kursleiet for dollar svingte noe i løpet av fjoråret, men lå på praktisk talt samme nivå ved utgangen av året som ved begynnelsen. Pundet viste større fluktasjoner, men også her var nettoendringene i effektiv kurs små. Tyske mark viste en moderat appresiering i effektiv kurs. Unntaket fra den relative stabilitet er japanske yen, som depresierte med hele 30% i effektiv kurs. Det kompenserte likevel bare en del av den sterke oppgangen de foregående årene.

En kan trygt si at det i de fleste land rår en økende skepsis overfor bruk av valutakursforandringer for å løse økonomiske problemer. Det gjelder begge veier. Kursforandringer vil i gitte situasjoner være et nødvendig og viktig ledd i en pakke av økonomisk-politiske tiltak. Men i en moderne økonomi kan de ikke spille hovedrollen når det gjelder å nå de resultatene en tar sikte på, enten det nå gjelder relativ konkurransevne eller prisstabilitet.

Også for norske kroner har det siste året vært en rolig periode. Kronens internasjonale verdi har vært meget stabil. Målt ved Valutafondets MERM-metode lå verdien både ved begynnelsen og slutten av året ca. 7% høyere enn i 1970 og ca. 5% lavere enn i 1975. I forhold til de valutaene som deltar i det europeiske kurssamarbeidet EMS, har kronen gjennomsnittlig ligget litt i underkant. Omkring og etter årsskiftet var forskjellen noe under 2% fra EMS-valutaenes undergrense på grunn av svakere dollar og yen som teller med i den norske kurvindeksen.

I det norske valutamarkedet har det i den senere tid foregått store terminforretninger fordi de utenlandske oljeselskaper ønsker å kurssikre kommende betalinger av

skatter og avgifter til staten. For å hindre for sterk kursoppgang som følge av disse forretningene uten samtidig å tilføre likviditet til banksystemet, har Norges Bank gått inn i terminmarkedet. Derved kan en få bedre kontroll over likviditetstilførselen.

Norges Banks valutareserver steg i fjor fra 14 1/2 til 21 milliarder kroner. Inngang av statslån i utlandet svarte til 5,7 milliarder kroner. Nesten hele denne opplåningen fant sted mens det internasjonale rentenivået ennå var lavt. Oppgangen i reservene må bl.a. ses på bakgrunn av at underskottet på driftsbalansen ble langt lavere enn forutsett.

Reservene svarer til ca. 4 måneders vareimport. Målt med vanlige internasjonale mål er de rommelige, men heller ikke ekstraordinært høye. De gir bevegelsesfrihet og trygghet under de meget usikre internasjonale økonomiske forhold som rår.

Dollaren er fremdeles den uten sammenlikning viktigste reserve- og transaksjonsvaluta. Den kan ikke erstattes, men de problemene dens rolle skaper for USA's økonomi, kan i noen grad lettes. Samarbeidet mellom de store sentralbankene om intervensjoner i valutamarkedene med sikte på kursstabilisering er her meget viktig. Det er også interessant at den tyske sentralbank i den aller siste tid har vist større villighet til i noen grad å la DM fylle rollen som internasjonal reservevaluta. Det er også klare tegn til at pund sterling, yen og sveitserfrancs blir brukt i større utstrekning som reservevalutaer.

Valutafondet har utvidet sin virksomhet. Sentralt i den står overvåkingen av medlemslandenes økonomi og økonomiske politikk. På årsmøtet i Beograd i oktober i fjor ble det gitt sterkt uttrykk for ønsket om å se denne virksomhet styrket. Det kan hjelpe til både med valutakursstabiliseringen og når det gjelder å skape bedre likevekt mellom de forpliktelser som legges på underskotts- og overskottsland.

Medlemslandenes kvoter er økt. Det er også oppnådd prinsipiell enighet om at Valutafondets spesielle trekkrettigheter — såkalte SDR, som er sammensatt av flere viktige valutaer — skal spille en økende rolle. Slike reserveenheter skal tildeles medlemslandene i forhold til deres kvote. Her ser en kimen til det som en gang kan bli en internasjonal sentralbank. Norge har hittil fått tildelt et beløp som motsvarer ca. 900 mill. kroner.

Et videre skritt på veien er oppretting av en såkalt substitusjonskonto. Valutafondet vil motta dollar fra medlemslandene og utstede et tilsvarende beløp i SDR. Det vil redusere dollarandelen av verdens valuta-reserver uten at den samlede internasjonale likviditet forandres. Planen ble godkjent i prinsippet på årsmøtet i oktober, og Valutafondet arbeider nå med den praktiske gjennomføring av den.

Valutafondets virksomhet kan også komme til å få økt betydning i samband med håndteringen av den nye voldsomme veksten i OPEC-landenes overskott og utviklingslandenes underskott som oljepris-økningen har ført meg seg. Her kan Valutafondet komme inn som et finansielt mellomledd mellom oljelandene og u-landene og med fondets ressurser og medlemmenes garantier i ryggen.

For at Valutafondet skal kunne løse de sterkt voksende oppgaver, trenger det alle de ressurser det rår over, også gjennom sine betydelige gullbeholdninger. Alle land som deltar i verdenshandelen — også utviklingslandene — har en sterk interesse i dette. Det ville være betenkelig om Fondet skulle følge noen av de mange forslag om å nytte prisvinsten til særlige formål, f.eks. direkte u-hjelp.

Trass i de relativt rolige forholdene på de internasjonale valutamarkedene det siste året er framtiden utrygg. De problemene en står framfor, kan bare løses i et aktivt internasjonalt samarbeid. Her kan en se tre grunnpillarer: Valutafondet, det direkte

samarbeidet mellom sentralbankene i de økonomiske stormaktene og det europeiske valutasamarbeidet i EMS. Alle tre har en viktig oppgave å løse og kan best løse den i aktivt samarbeid med sikte på stabile valutaforhold.

Usikkerhet på valutamarkedene har i likhet med inflasjon skadevirkninger utover de direkte følger, som er alvorlige nok. Ledelsen i bedriftene vil lett bli sterkt opptatt av å innrette seg slik at en tjener eller iallfall ikke taper på kurs- og prisbevegelsene. Det vil lett kunne gå ut over arbeidet med å tilrettelegge og lede produksjon, markedsføring og investeringer i en voksende økonomi. Dette kan igjen bety et spill av ressurser som heller burde konsentreres helt om de primære oppgaver, for bedrifter i en åpen økonomi.

Sluttord

Norsk økonomi står sterkt etter det gode året 1979. Men problemene foran oss er store. Hvis veksten i verdensøkonomien blir så svak som det nå er grunn til å vente, vil det uvegerlig ramme store deler av norsk næringsliv sterkt. Det gjelder flere bransjer både i utekonkurrerende og hjemmekonkurrerende industri. Til det kommer at også etter at det nåværende tilbakeslaget er over, taler sterke grunner for lavere vekst i verdensøkonomien enn tidligere. Og viktige norske eksportvarer og skipsfartstjenester er sterkt konjunkturfølsomme.

På den andre siden er det også viktige positive faktorer. Bedringen av den relative kostnadssituasjonen er av sentral betydning og har hjulpet til med å holde sysselsettingen på et høyt nivå. Bedringen av byttevilkårene i utenriksøkonomien har virket i samme lei. På grunn av prisutviklingen har lønnsomheten bl.a. i elektrometallurgisk og elektrokjemisk industri økt. Det er fortsatt betydelige ekspansjonsmuligheter i disse bransjene, der Norge rår over høyt avansert

teknologi og know-how. Også treforedlingsindustriens stilling er styrket. At det her dreier seg om kapitalintensiv produksjon, passer også bra for et land som Norge med høye arbeidslønninger og god tilgang på kapital.

Et grunnleggende problem er behovet for strukturomlegginger i næringslivet og på arbeidsmarkedet. Næringspolitikken bør ta sikte på å stimulere til slike omlegginger, ikke på å motarbeide dem gjennom selektive støttetiltak.

Et positivt trekk i bildet er likevel den store omstillingsevne som viktige deler av norsk industri har vist. Oljevirkomheten har stimulert til ny produksjon av utstyr og materiell til oljeleting og utvinning og transport, ofte i bedrifter som ellers ville ha blitt rammet av verftskrisen.

Utbyggingen av petrokjemisk industri representerer en naturlig ekspansjon på et område der norsk industri alt tidligere hadde en basis. Oljeproduksjonen og oljeforedlingen kan på denne måten bli en liknende vekstfaktor i norsk næringsliv som utbyggingen av kraftkrevende industri og treforedlingsindustri var i tidligere perioder. Skipsfarten har vist en liknende evne til omlegging.

Trass i de svake konjunkturutsiktene er det grunn til å legge vekt på at den langsiktige trend i etterspørselen etter varer som treforedlingsprodukter, aluminium, magnesium, ferrolegeringer, plastråstoffer, skipsfartstjenester osv. etter alt å dømme er positiv.

Et lite land som Norge vil alltid i noen grad måtte konsentrere sin industrielle aktivitet om visse områder. Vi kan ikke oppnå samme bredde i produksjonsspektret som de store industrilandene. Og vi har ikke som disse fordelene og stabiliteten av et stort hjemmemarked.

Norge har også en stor internasjonal oppgave å fylle ved å stille til rådighet sin teknologi og know-how på områder som skipsfart, kraftkrevende industri, oljepro-

duksjon, fiskeforedling osv. for samarbeid med u-land som har naturlige forutsetninger for slik virksomhet.

Oljeprisøkningen vil bringe en sterk bedring av driftsbalansen og gjøre det mulig å begynne å betale ned på den gjelden vi opparbeidet i de årene da vi tok oljeinntektene på forskott ved å tillate en langt høyere øking i personlige disponible realinntekter og i forbruk enn Norges disponible realinntekt gav grunnlag for.

Videre bør det satses betydelig på kapitalinvesteringer i utbygging av næringslivet. Det vil gi evne til å betale høye arbeidslønninger i framtiden. Begge disse former for bruk av oljeinntektene øker landets nasjonalformue. Det samme gjelder investeringer i utlandet. Det er positivt at norske bedrifter viser en økende interesse for slike etableringer ute.

Nå sier enkelte at vi bør finansiere skattelettelser eller nye statsutgifter med de økte oljeinntektene og utsette nedbetalingen av gjelden. Som nevnt ville ikke det være forsvarlig, bl.a. på grunn av de meget høye rentebetalningene som ville følge med. En bør også ta omsyn til at olje- og gassressursene ikke fornyes, men brukes opp.

Men saken har en annen og enda viktigere side. Skulle vi "ta inn" i norsk økonomi enda større oljeinntekter i slike former, ville det øke forbruket og inflatere etterspørsel, priser og inntekter på en måte som ville kreve radikale omstillinger på arbeidsmarkedet og i bosettingsmønstret. En lang rekke bedrifter ville måtte nedlegges, og omleggingen fra sysselsetting i vareproduksjon til tjenesteytende virksomhet forseres. En slik pris er ikke verd å betale. Vi har nok med å tilpasse oss den omstilling som er blitt nødvendig gjennom de oljeinntekter som alt er "tatt inn", og de som går til dekning av nødvendige investeringer i næringslivet. Nedbetaling av den store gjelden er den metode som kan gi *tid* til en gradvis tilpassing i former som kan aksep-

teres og som vil bevare de store verdier norsk næringsliv og bosetting i dag representerer.

Målsettingen framover bør være å opprettholde full sysselsetting, et desentralisert bosettingsmønster og en rimelig vekst. En slik vekst er nødvendig om vi skal kunne løse de store offentlige oppgaver, bl.a. i omsorgsarbeid og miljøvern, og de fordelingsproblemer som vil ha høy prioritet i årene framover.

Oppgavene i norsk økonomi er nok

spesielle på grunn av oljeutvinningen og næringslivets særlige struktur. Men i hovedtrekkene er de de samme som i andre velstående industriland. Og de kan bare løses i et aktivt internasjonalt samarbeid. De små industriland er mer avhengige av den internasjonale arbeidsdelingen enn noen andre. Et viktig ledd i samarbeidet er vår vilje til å ta imot utviklingslandenes produkter uten handelshindringer.

Problemene foran oss er store. Men det er også vår evne til å løse dem.